

V koreferatu na to temo je bilo povedano, da pravzaprav ne moremo govoriti o specifično etnoloških, socioloških ipd. temah, področjih in metodah. Če pogledamo sredstva, ki jih imamo za specialno etnološko-antropološka (npr. opazovanje z udeležbo, načelo ključnih informatorjev, psihoanalitične intervjuje, analizo dokumentov), vidimo, da jih uporabljajo tudi druge stroke. Razlika je predvsem v uporabi sredstev in v medsebojnem razmerju in v razmerju do drugih sredstev. Etnološke, antropološke raziskave so predvsem kvalitativnega značaja. V zadnjih letih poteka v vodilnih delavnicah madžarske etnologije, predvsem v Inštitutu za etnologijo pri Madžarski etnologiji znanosti, na etnološkem oddelku Filozofske fakultete Eotvos L. ter v Etnološkem muzeju v Budimpešti precej raziskav v nakazani smeri.⁷

Opombe

¹ Batky, 1906

² Selmeczi Kovacs-Szabo, 1989. 307-308

³ Sedanjost in perspektive etnološkega raziskovanja: rezultati in naloge, teoretska vprašanja. Budimpešta, 16-17. XI. 1988

⁴ Poročilo o posvetovanju gl. Ethnographia 1990/1. 111-130.

⁵ Paladi-Kovacs, 1990/1. 119.

⁶ Niedermueller, 1990/1. 127-130.

⁷ Szent-Ivanyi, 1990/1. 130.

SKRITA ZATIŠJA TRŽIČA

Etnološka dediščina v 21. stoletju

TITA OVSEAR

Etnološka dediščina in turizem

Vsakovrstni aspekti preučevanja načina življenja Slovencev so pripomogli k lažjemu in pravilnejšemu razumevanju, pa tudi k reševanju marsikaterih problemov že v 20. stoletju, vendar pa dobronamerne strokovne sugestije še vedno niso prodrle v zavest vseh tistih, ki so jim bile namenjene.

Prav nobenega smisla nima, da našo bližnjo prihodnost zaradi političnih sprememb v državi idealiziramo. Preden bo naša mlada država uspela rešiti svoje najbolj pereče probleme, bo preteklo še mnogo časa. Na srečo za Slovence ni ravno značilno, da bi križem rok čakali na stvari, ki prihajajo in bodo take, kakršne pač bodo. Problem je le v tem, da za uresničitev vsake novitete potrebujemo veliko preveč časa.

Našo družbeno in strokovno prihodnost bo treba tako oblikovati še odločneje in s še več znanja kot doslej. Glede na široko obzorje etnološkega raziskovanja je možnosti zato zdaj več kot kdajkoli. Nekdo bo potreboval več denarja, drugi le alternativni strokovni nasvet. Nikakor pa ne smemo pozabiti na zvrhan koš dobre volje in potrpljenja.

Turizem je gospodarska in kulturna dejavnost, zanj morajo biti zagotovljeni naravni in družbeni pogoji, je ugotovil Franjo Baš že leta 1958 v Gorenjski reviji za kulturo. "Gospodarski turizem skrbi za turistovo vsakdanje življenje in gibanje, kulturni pa zadovoljuje turistove potrebe in hotenja po spoznanjih in doživetjih." Kulturni turizem se po njegovih besedah "povsod razrašča v vedno širše gibanje za spoznavanje ljudi in zemlje z njeno preteklo in sedanjo omiko." ¹

Dvaintrideset let kasneje slovenski minister za turizem to gibanje opredeli v okviru svojih ciljev: "Turizem mora postati narodno gibanje!" ²

Ob tem pa lahko mirno rečemo, da je etnologija s svojim predmetom proučevanja načinov življenja in ljudske kulture vseh družbenih slojev v vseh zgodovinskih obdobjih dobesedno na kožo pisana smotrom kulturnega turizma. Žal smo s korektnim vključevanjem etnološke dediščine v celovito turistično ponudbo dolgo imeli slabe izkušnje. V zvezi s tem podpiram mnenje dr. Nika Kureta, da "tisto, kar je bilo včasih v organski zvezi z življenjem ljudstva, z njegovim verovanjem in delom, danes nima več miru v knjigah in muzejih. Turizem potegne prav vse na dan in hoče, da postane teater, spektakel, privlačnost za tujce in domače goste..." ³

Kako to spremeniti?

Mislim, da se bo tu dalo največ doseči na dva načina:

- 1.) S skupnim posvetovanjem turističnih delavcev in etnologov.
- 2.) S strokovno zastavljenimi temelji vključevanja etnološke dediščine v turizem v okviru širših kulturoloških razprav, seveda v enakovredni soodnosnosti in usklajeni metodološki naravnosti.

Prvi način medsebojnega 'prosvetljevanja' oz. izmenjave informacij o tem, kaj in kako kdo od nas počne, je nujno potreben že zaradi tega, da spremenimo miselnost turističnih kulturnih animatorjev glede načina vključevanja etnoloških in folklornih elementov v turistične aranžmaje, etnologi pa (glede na svojo pretežno nekomercialno naravnost svojega dela) nimamo kaj dosti pojma o trženju kulture nasploh, kaj šele o trženju z narodovo dediščino. Morda moramo pri tem izvesti spominkarstvo.

Izrečeni misli pa bi lahko prilagodili tudi besede dr. Slavka Kremenška v gradivu za posvetovanje o kulturologiji (leta 1980 v Ljubljani): "Namesto delnih programov, omejenih s strokovnimi plotovi, bo poslej možno oblikovati tudi široke raziskovalne projekte, ki ne bodo uokvirjeni po podedovanih strokovnih mejah, temveč po vsebinski logiki vsakokratnega problema." ⁴

Zgornja razmišljanja bi želela konkretizirati v obliki kvalitete in kvantitete vključevanja etnološke dediščine v tržiško turistično ponudbo. Vsebinsko jo oblikujeta predvsem Zavod za kulturo in izobraževanje ter lokalno Turistično društvo v okviru občinske politike.

Glede na bogato zgodovino Tržiča ter značilen način življenja in mišljenja nam "delovnega gradiva" ne bi smelo zmanjkati.

Naslov "Skrita zatišja Tržiča" sem si sicer izposodila iz že omenjenega članka Franja Baša v Gorenjski reviji za kulturo (IV.-VI., str.148), ne toliko zato, da bi poudarjala geografsko zaprtost doline, ampak ker Tržič ostaja etnološka 'tabula rasa'. Velika večina gradiva še čaka na obravnavo, mestno jedro in bližnja naselja kar kličejo po svoji afirmaciji.

Razprave o načelnih in strokovnih vprašanjih obeh panog tu nima smisla načenjati, saj se le-ta na "mikro ravni" uresničujejo na specifičen način, pa naj bodo na "makro ravni" še tako dobro zamišljene in pripravljene.

Načini vključevanja etnološke dediščine v tržiško turistično ponudbo so:

- neposredno v 'režiji' Tržiškega muzeja
- posredno v okviru celostne turistične ponudbe
- v sklopu skupne nacionalne turistične politike ob meji.

Tržiški muzej in njegova turistična ponudba

Tržiški muzej, ustanovljen na pobudo Muzejskega društva leta 1955, si je na začetku svojega dela prizadeval zbrati "zlasti obrtniško-zgodovinsko gradivo za ponazoritev preteklega domačega gospodarstva."⁵ Posledica te usmerjenosti je vidna še danes, saj so razstavljene zbirke v največji meri tehničnega značaja.

Razprav, ki bi širše osvetljevale način življenja in ustvarjalne dokaze domačinov še ni, kajti frekvenca pretoka strokovnega kadra v tej kulturni instituciji je bila zaradi slabših pogojev za delo in majhnega števila zaposlenih kadrov kar precejšnja. Kakorkoli že, ena od nalog muzeja je bila in je, da zbrano kulturno dediščino predstavi, bodisi v obliki stalnih ali občasnih zbirk ali kako drugače. Stalna zbirka pa mora biti postavljena tako, da bo obiskovalec skozi njo dojel bistvo kraja, zakaj je naselje takšno, kakšnega pomena je bilo naravno okolje za razvoj pretežno obrtniškega gospodarstva v kraju, gozdarstva, ogiljarstva, planšarstva in kmetijstva v okoliških naseljih, kako so številne tehnične naprave lajšale delo domačinov, kdo si jih je izmislil. Od kod izvirajo Tržičani, kako in zakaj so tako živeli, kateri dogodki so krojili usodo kraja in kakšen je bil razvoj do današnje oblike in do sedanjega gospodarskega in kulturnega stanja so pomembni vidiki domoznanske muzejske prezentacije, ki so tudi turistično utemeljeni.

Muzej ima od leta 1972 urejeno tudi lokalno etnografsko zbirko, Kurnikovo hišo, vendar bo v bodoče potreboval trdnješe izdelan strokovni koncept. Hiša je namreč stara prek 300 let in pomeni dragocen stavbarski spomin na življenje

obrotniško-kmečkega dela tržiškega prebivalstva. Na žalost o njenih prebivalcih pred poselitvijo družine ljudskega pesnika in kolarja Vojteha Kurnika ne vemo ničesar, zanimiva pa je bila tudi zadnja prebivalka hiše, Mici Kurnikova, ki je za muzej napletla skoraj trideset nogavic različnih vzorcev iz domače surove in barvane volne. S predstavitvijo narodopisnega pomena dela Vojteha Kurnika in z razstavo bogate pletilske domišljije, izvirajoče iz tradicije, bi se muzej vsaj delno oddolžil obema. Turistično zanimiva pa je tudi čevljarska delavnica v "hiši" Kurnikove domačije, kjer smo po modelu živega muzeja pripravili prikaz različne ročne izdelave usnjenega čevlja.

V sezoni našega upokojenega čevljarskega mojstra obiskujejo številni njegovi stanovski prijatelji, ki ob živahnem pogovoru o "dobrih starih časih" ustvarijo tako prijetno in avtentično vzdušje, da se človek skoraj povsem vživi v njihova mlada vajeniška leta. Posnetki tega vzdušja bodo čez čas, ko našega mojstra ne bo več, skušali nadomestiti izgubljeno avtentiko. Bodoča naloga muzeja bo po vzoru čevljarske delavnice oživeti tudi delovna okolja ostalih obrtnikov.

Tehnične naprave in stroje iz številnih tržiških tovarn pa bo treba verjetno ohranjati 'in situ', v za to opremljenih razstavnih prostorih v tovarnah ali pa v obliki spomenikov, ki bodo krasili tovarniško neposredno okolje.

Turist si bo za ogled spomenikov etnološke ali splošno kulturne narave v bodoče vzel več časa. V ta namen bo potrebno urediti tudi muzejski vrt in ga spremeniti v poletni park, z najosnovnejšo ponudbo domače pijače in svežimi turističnimi informacijami.

Posredno vključevanje etnološke dediščine v okviru celostne ponudbe kraja

Ob ugotovitvi pristojnih za usmerjanje občinske turistične ponudbe, da jim manjka domišljije, ki izvira iz korenin in ki bi se stopila s tovrstno sodobno ponudbo, se žal že z letom 1992 začenejo slovesnosti ob praznovanju 500-letnice tržiških tržiških pravic. Visoka obletnica vsekakor pomeni enkratno priložnost za predstavitev kraja domačim in tujim turistom. Kustosi Tržiškega muzeja k oblikovanju kulturnega dela 'projekta' nismo bili povabljeni. Glede na to, da mesto in ljudje izžarevajo povsem specifično podobo, pa bi bile možnosti za vključevanje etnološke dediščine v turistično ponudbo naslednje:

- 1.) Ohranitev in prezentacija nepremične dediščine staro mestno jedro, urbanistično značilno obrobje "za Virjem" in druga najznačilnejša bivališča, ki še pričajo o gospodarsko in socialno pestri sestavi prebivalstva v treh tržiških dolinah.
- 2.) Vključevanje etnoloških elementov v turistično-komercialne in druge kulturne prireditve (Šušarska nedelja, Planšarski bal, Gregorjevo, Pust in vleka ploha iz Loma, sprevod ragljačev na veliki petek...).
- 3.) Ohranitev premične etnološke dediščine (registracija in ohranjanje le-te na terenu ali v zasebnih rokah, problem prezentacije 'in situ' ter uresničevanja pravnih odločb glede prometa in izvoza premične kulturne dediščine - antikvariati in etnogalerije).

4.) Publiciranje specialnih turističnih vodnikov in drugi suvenirni predmeti s področja založništva z etnološko motiviko.

5.) Oblikovanje alternativnih turističnih aranžmajev (ob verski, zdraviliški in drugi turistični ponudbi, bi se lahko znašla tudi etnološka - poleg samega načina nastanitve, bo turist svoje vtise dopolnil na prav zanj pripravljeni etnološki transversali).

Vse to so smelo zastavljene smernice, ki jim bo republiški in občinski proračun težko kos. Če se zdaj vprašamo, kakšne so možnosti za njihovo uresničitev, se ne ustavi le pri denarju ampak tudi pri razpoložljivih kadrih, ki bi natančneje pripravili program in ga potem tudi izvedli.

V etnološki nepremični dediščini v trziški dolini se kaže izrazita trihotomija.

Starega mestnega jedra ne krasijo le bogati portali in pročelja meščanskih hiš, ocvirek njegovi celoviti podobi pomenijo sušilne odprtine na strehah, "firbec okno" in železna polkna kot učinkovita zaščita pred širjenjem požara. Če že ni denarja za njihovo restavracijo oz. konservacijo, bo treba vsaj opozoriti na njihovo prisotnost. Površno razlago o vzrokih pojava omenjenih elementov je obiskovalec do sedaj dobil le, če se je udeležil organiziranega vodstva kustosa pedagoga po mestu in okolici.

Tržiški "pvac" s cerkvijo Sv. Andreja v ozadju je edini primeren prostor, kjer naj bi se posadila lipa, saj je po nekaterih pričevanjih nekoč tu že stala.⁶ Pod njo bi zadovoljno posedali turisti, utrujeni od ogledov mesta in okolice. Ta kraj tudi ni daleč od bivšega hotela "Pošte", kjer so še pred vojno popotnikom nudili solidna prenočišča in menjavali utrujene konje s spočitimi za nadaljevanje naporne poti čez Ljubelj do Borovelj. Za razliko od povsod "razvpitega" kmečkega turizma bi Tržičani s tako gostinsko ponudbo spet dokazali svojo izvirnost. Kako bi to prijalo njihovi nečimmosti! Izlet s konjsko vprego v bližnje vasi tudi ne bi bila slaba ideja, pač pa hvaležen prispevek za začetek razvoja "blagega turizma" (ekološko čistega!).

Druga, alternativna možnost za izviren način prenočevanja sodobnih turistov, ki so se naveličali luksuznih hotelov, bi bila ureditev Vanderhovce, bivšega postajališča vedoželjnega srednjega sloja Slovencev, med katere so spadali obrtniki.

Vse to so le pobožne želje, dokler ne bo v mestnem jedru ukinjen avtomobilski promet.

Dokler je šla pot čez Ljubelj skozi mesto, so znali obrtniki svoje storitve kar dobro prodajati. Z izgradnjo moderne obvoznice pa je tržiška dolina postala le tranzitna cona, ki žalostno maha v pozdrav "mimo švigajočim markam".

Zato so se v mestu lahko naseljevali nekvalificirani tovarniški delavci, ki jim je bila starosvetna podoba mesta tuja in nepomembna. Družbene trgovine z neokusnimi izložbami in plastičnimi izveski spreminjajo sicer lep pogled.

Stara Mallyeva hiša z nekdanjim prekrasnim vrtom in povezavo s Pradižem danes propada in ne zasluži več slovesa ene najbogatejših hiš v mestu. Ker Tržičanom manjka zelenja, bi bil urejen botanični vrt njenega atrija poleti, notranji prostori hiše pa pozimi prijeten kavarniški kotiček, s starim trškim vzdušjem.

Prometno sprostitev mestnega jedra bi nedvomno rešila tudi problem prireditvenega prostora, statusa, ki ga je tržni prostor po svojem bistvu imel že od vsega začetka.

Drugi del mesta se je oblikoval kot cerkveno jedro, na vzpetini ob današnji župni cerkvi. Zaradi tega se še danes imenuje "ta katoliški kvart", naseljevali pa so ga zlasti nogavičarji in čevljarji, ki so si eksistenco reševali še z nekaj glavami živine. Skupine hiš "Za Virjem" niso uničevali požari, kot je to značilno za staro mestno jedro.

Podoba tega marginalnega, vendar za Tržič tako značilnega dela, se je zadnja leta začela spreminjati. Novi mladi lastniki stavbe podirajo do temeljev in na starih gradijo nove hiše. Te so sicer še vedno značilno stisnjene druga ob drugo, njihova zunanja podoba pa postaja bistveno drugačna. Kaj storiti, da bi se kulturna krajina le ohranila?

Nekaj podobnega velja tudi za ohranitev specifične podobe treh tržiških dolin, lomske, podljubelske in jelendolske. Tod je živel rod trdega kmeta, oglarja, planšarja, konec 19. stoletja pa sta zlasti Jelendol in Sv. Ani dajali pečat graščini bratov Born, zgrajeni v nemškem stilu. Obe sta danes le žalostna spomina na čase njunega estetskega in gospodarskega razcveta.

Ta naselja so nosilci krajevnih izročil. Usahnila bodo, če jih ne bo zajel kulturni turizem s pobudami za njihovo obnovo in gospodarsko usmeritev v ekološki blagi turizem. Lovska tradicija Bornovega Puterhofa je sicer najprimernejša za razvoj lovskega turizma, etnologi pa bi z zapisom in publikacijo skrivnostnih pripovedk iz bližnje Doline prispevali k prijetni počitniški literaturi, čeprav ne izpod peresa Agathe Christie ali Konsalika...

Z ureditvijo stare poti čez Ljubelj in obnovitvijo oglarske poti skozi Dolžanovo sotesko in čez Hudičev most ter v povezavi z ostalimi ustreznimi postojankami, bi se dalo ustvariti tržiško etnološko transverzalo. Zakaj bi jo imeli le geologi?

Vse tri doline so primerne tudi za razcvet otroškega in mladinskega turizma. Če se naša mladina ne gre tabornikov, se bodo morda radi udeležili mladinskega etnološkega tabora in združili prijetno s koristnim!

Spričo tako raznolike nepremične dediščine bi se dalo iz najznačilnejših stavb oblikovati celo mali skansen ali pa vsaj en tip prispevati k skupnemu, slovenskemu muzeju na prostem.

Zgoraj navedene turistične, kulturne in folklorne prireditve se vsebinsko kaj hitro rade izpridijo. Spričo slabega finančnega stanja občine se je bati, da bodo v bližnji prihodnosti še izgubljale na svoji vsebinski kvaliteti. Skupen cilj etnologov in turističnih delavcev je, da to preprečimo. Etnologi zato, da ohranjamo bistvo običajev, turistični delavci pa zaradi motiva, s katerim privabljajo turiste v Tržič. Oboji imajo svoja strokovna in etična pravila. Kako jih uskladiti?

Ker je v Tržiču vse miniaturno, se pokaže na dan prireditev problem množice ljudi, ki se brez reda gnete po mestu. Tržičani bi ta problem najlažje rešili, če bi piskali vsi

v eno piščal. V času bolj aktualnih prireditev, kjer se pričakuje več tisoč ljudi, je treba predvideti kulturna in druga dogajanja v vsej občini tako, da se obiskovalci razporedijo. Namesto monopolistične organizacije, kakršna je v navadi v zadnjem času, bi z motivacijo vseh razpoložljivih turističnih potencialov, dobro vsebinsko ponudbo in reklamo v občino pritegnili več obiskovalcev, ki bi se zagotovo še vračali.

Ob morebitnem razcvetu kulturnega turizma v občini ne smemo prezreti nekaterih nevarnosti. Najti bo treba pametno rešitev za preprečevanje izvoza kulturne dediščine, registracijo le-te na terenu oz. v privatnih rokah, pravilno prezentacijo 'in situ' (da ne bi prišlo do kraje), nadzorovati pa bo treba tudi razne antikavriate in etnogalerije. V Trziču "antikvariat" že imamo, vendar ta za zdaj ne kaže nobenega zanimanja za sodelovanje z muzejem. Spričo sedanje slabe socialne situacije na Slovenskem, bomo pretok premične dediščine težko zajezili. Tako lahko domačine le prosvetljujemo glede prepoznavanja vrednosti spomenikov in pravilnega ravnanja z njimi, če pa bi bila na voljo še kakšna finančna sredstva, bi lahko organizirali boljši trg in pokupili najbolj vredno.

Nacionalni pomen turistično urejenega Trziča

Mislim, da turističen razvoj Trziča kot del Gorenjske ni samo sebi lasten problem. Je pa nedvomno prvi večji kraj, s katerim Slovenija naredi vtis na tujega obiskovalca, ki se pripelje z ljubeljske strani. Prvi vtis je le eden! Če so se slovenski turistični veljaki lotili ocenjevanja bencinskih postajališč, mejnih prehodov, smučišč in podobnega, zakaj ne bi naredili še akcijo Ocenjujemo turistično urejenost obmejnih mest. Nedvomno se bodo v skladu z lokalnimi predlogi le našle rešitve.

Zaključek

Kaj torej želimo?

Z ureditvijo etnoloških poti, z alternativno oblikovanimi turističnimi aranžmaji (ljudska kulinarika, načini prenočevanja) ter z ustrezno založniško in spominkarsko politiko bodo v 21. stoletju v okviru kulturnega turizma dane vse možnosti za oblikovanje novega tipa turistične ponudbe, etnološkega turizma.

Vse to so smelo zastavljeni načrti, za katere nam trenutno ne primanjkuje le financ, ampak tudi kadrov. Za uspešno usklajevanje in dopolnjevanje gospodarskega in kulturnega turizma v Trziču bo treba v bodoče del kulturnih delavcev zaposliti samo za turistično promocijo kulture, del turističnih delavcev pa izobraziti s poznavanjem zakonitosti varovanja in ohranjanja naravne in kulturne nepremične in premične dediščine.

S priljudnim pristopom in pametno strategijo bi veljalo motivirati vse občane. Potrebno jih bo naučiti svoj kraj ponuditi in predstaviti. Ko bo skupen projekt znan urbi et orbi, bo marsikateremu domačinu bolj jasno, kam gre njegov "svet pred domačim pragom."

OPOMBE

- ¹ Franjo Baš, Kulturni turizem na Gorenjskem, Gorenjska revija za kulturo, 1957-58, št. 4-6, str. 145
- ² Turizem mora postati narodno gibanje, Lipov list 6-7, 1990, str. 163
- ³ dr. Niko Kuret, Turizem in folklor, Glasnik SED. 1962, št. 1, str. 1
- ⁴ dr. Slavko Kremenšek, Mesto etnologije v okviru kulturoloških raziskav, Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, Gradivo za posvetovanje, Ljubljana 1980, str. 125
- ⁵ isto kot 1.)
- ⁶ Viktor Kragl, Zgodovinski drobci Župnije Tržič, 1939, str. 11

Obnovljena Kurnikova hiša v Tržiču (fototeka Fakultete za arhitekturo)